Teologii ortodocși versus Augustin

Al Patrologului Stylianos G. Papadopoulos

Sursa: Papadopoulos G. Stylianos, „Patrologia”, vol. 3, Grigoris, Atena 2010, p. 331-338.

Teologii orientali au reacționat târziu și destul de tolerant la teologia lui Augustin. În primul rând, Sfântul Fotie († 893), respingând teologic teoria occidentală a emanației Duhului Sfânt tot de la Fiul, s-a confruntat cu obiecția contemporanilor săi occidentali, cum că această teorie fusese avansată de teologi eminenți, precum Augustin, Ambrozie și Ieronim. Fotie a arătat că era conștient de acest fapt, dar nu a reconstituit pasaje specifice din acestea. El a caracterizat teoria drept o „inovație” și o falsificare a adevărului, dar spune că nu „condamnăm” și nici nu ar trebui să-i „dezonorăm” pe acești „părinți”, care s-ar fi putut abate din „ignoranță” sau pentru că nu li s-a cerut la momentul respectiv adevărul despre emanația Duhului Sfânt. Criteriul în acest caz pentru condamnarea personală a lui Augustin ar fi, potrivit lui Fotie, refuzul său de a accepta învățătura corectă a Bisericii, dacă aceasta i s-ar fi indicat. Cu toate acestea, atunci când a fost dezvoltată învățătura corectă, Augustin nu a mai fost în viață. Atâta timp cât a fost în viață, nu s-a opus Bisericii. Prin urmare, deviația sa dogmatică ar trebui condamnată, dar el însuși ar trebui onorat ca „părinte al Bisericii”.

„... Ambrozie cel Mare, Augustin, Ieronim și câțiva alții de același rang și statut egal cu ei, câștigându-și un nume mare prin virtutea și strălucirea vieții, în multe dintre discursurile lor au compilat Duhul care purcede de la Fiul... Și să nu necinstească pe Tatăl...” (Scrisoarea 24, Către Ioan din Aquileia. PG102, 809B. Vezi și 812B, 816AB).

„Tu, frate, îi numești pe Augustin și pe Ieronim și pe alții ca ei părinți; bine faci” (Despre învățătura mistică a Duhului Sfânt. PG 102,365B. Vezi și 344-365 și altele).

„... respingem inovația, ca voce despotică pe care o contrazic și o denaturează (= cea despre emanația Duhului Sfânt și de la Fiul); dar îl

respingem pe tatăl ei (= Augustin), chiar tăcând și nefiind prezenți, necontrazicând, căci nu sunt, nu le condamnăm” (PG102,816B, 348 AB)

În Epitome-ul operei sale „Mystagogia”, care este, după toate probabilitățile, opera sa autentică, el își cere apologia („apologetic”) pentru cei trei Părinți ai Occidentului, spunând că este posibil ca „spiritualiștii să le fi alterat” operele sau să le fi scris „economic”, sau, în final, ca oameni de precizie, să fi „rătăcit”, lucru de care au suferit și alți „mari” părinți (îi menționează, de exemplu, pe Irineu de Lougdoun și pe Hipolit). Nu „acceptăm” unele dintre opiniile lor, deși îi „admirăm” pentru altele (PG 102, 393AB). De fapt, dacă cineva acordă atenție capitolelor 38-40 din lucrarea sa „Despre învățătura mistică a Duhului Sfânt” (PG102, 280-390), va constata că respinge teoria relevantă a lui Augustin, fără a-i menționa numele.

Printre alți bizantini care l-au folosit pe Augustin sau s-au referit la el se numără teologul de renume Sfântul Grigore Palama († 1359), care a menținut indirect o atitudine mai pozitivă față de teologul latin. Grigore a citit lucrarea De Trinitate, așa cum a fost tradusă în greacă de Maximus Planoudis, și a folosit pasaje din ea fără a menționa numele autorului, pe care totuși îl caracterizează drept un „om înțelept” și „apostolic”.

„Suntem activi în Dumnezeul nostru, cunoscând și toate celelalte lucruri, chiar și spusele înțelepților și apostolici că există poziții, obiceiuri, locuri și vremuri…” (Grigore Palamas, Conform lui Grigore al II-lea: Operele lui Gr. Palamas, IV 43, ed. Christou, Tesalonic 1988, pp. 296 9-11). Pasajul lui Augustin „pe care îl ții și mergeți mai departe ...” este din lucrarea sa Despre Treime , 5: 8, 9. Același pasaj este citat și adoptat de Grigore în lucrarea sa O sută cincizeci de capitole , 133 (În aceeași ediție, 5:133, pp. 110-12 . Vezi și lucrarea conexă G. Dimitrakopoulos, Augustin și Grigore Palamas..., Atena, Parousia 1997, unde sunt notate multe împrumuturi și unde este furnizată discuția relevantă pe această temă). Ca exemplu, citățm aici pasaje-fraze paralele de Augustin (tradus de Planoudis) și Grigore Palamas, unde este evidentă dependența sporadică a celui din urmă de primul, și într-adevăr asupra unei probleme cruciale în discuțiile dintre teologii orientali și occidentali. Aceasta privește problema relației dintre persoanele Sfintei Treimi și în special viziunea Duhului Sfânt ca iubire dintre Tatăl și Fiul, care presupune acceptarea, pentru Treime, a schemei augustiniene a minții sau memoriei (=Tatăl), rațiunii-cunoașterii (=Fiul), iubirii-voinței (=Duhul Sfânt).

Grigore Palamas

„Acel Duh al Cuvântului suprem, care este secretul zămislirii către acest Cuvânt născut în secret, iar acest Cuvânt, transcendent față de Tatăl și Fiul, este folosit pentru zămislire” (Capitolele 150, 36: P. Christou, Grigore Palamas, Opere, a 5-a, Tesalonic 1992, pp. 54 25-28).

„Deoarece tot ce se spune despre Dumnezeu se spune că este esență... Se arată că nu tot ce se spune despre Dumnezeu se spune în esență, ci se spune și cu referire, adică la ceva ce El nu este, așa cum se spune Tatăl despre Fiu” (ibid., cap. 125, pp. 105 2 9-30 , 106 1-4) .

„Dar nu există nimic de acest fel în Dumnezeu, căci El rămâne mereu neschimbător; motiv pentru care nimic nu se spune că este contingent în raport cu El. Nici tot ce se spune despre Dumnezeu nu semnifică esență. Căci se spune și despre ce, ceea ce este o referință și o referință la altceva, dar nu o declarație a esenței” (ibid., Cap. 127 , pp. 107 3-8).

Augustin

„Și dacă dragostea cu care Tatăl iubește pe Fiul și Fiul iubește pe Tatăl, indică în mod inexprimabil comuniunea amândurora, ce-ar fi dacă este mai potrivită sau mai ales numită dragoste, din moment ce Duhul Sfânt este comun amândurora?” (Despre Treime I V' 19, 37 : M. Thomopoulos I. Tsavaris G. Rigotti , Cele cincisprezece cărți ale lui Augustin Despre Treime... Editat de Max. Planoudis, Atena 1995, pp. 951 145-148).

„Dar în Dumnezeu nimic nu se spune ca fiind accidental, pentru că nimic în El nu este trecător; nu tot ce se spune se spune în esență. Căci se spune despre ce, așa cum Tatăl către Fiu și Fiul către Tatăl, ceea ce nu este accidental” (ibid., E’ 5,5: p. 351 4-7) .

„... Dar nimic de genul acesta nu se întâmplă în Dumnezeu, căci El rămâne mereu neschimbător. Din acest motiv, nimic în El nu se spune a fi contingent... Prin urmare, nu tot ce se spune este spus în esență... Căci aceasta nu se spune în esență, ci cu referire, și tot ce se face referire nu este contingent...” (ibid., E' 4, 6 și E' 5, 6: pp. 351 26-29 și 153 22-23) .

Este evident că Grigore Palama, care cu siguranță avea propriile sale opinii despre ipostasele Sfintei Treimi, despre referențialitatea relațiilor lor și despre emanația Sfântului Duh, considera schemele explicative ale lui Augustin utile și inductive. Întrucât el însuși distingea între natură și ipostasuri, întrucât Duhul Sfânt emană doar de la Tatăl și întrucât cu „la ce" declara pur și simplu relația Fiului cu Tatăl, nu se temea să numească Duhul iubire-iubire și să folosească formulările lui Augustin, deși acestea aveau alte premise teologice și o perspectivă diferită, lucru pe care l-ar fi constatat cu ușurință ca teolog acut. Cu alte cuvinte, considera formulările lui Augustin inofensive, întrucât le întemeiase pe alte premise, ortodoxe.

Aproape în același timp, Nilus Cabasilas († 1363), arhiepiscop de Tesalonic, scriind în principal conform lui Toma d'Aquino, se referă pozitiv la Augustin, deși știe că acesta nu se exprimă corect în chestiuni de credință („necesarul în discursurile sale despre credință nu îl au": M. Candal, Nilus Cabasilas et theologia s. Thomae…, Vaticano 1945, p. 200). În lucrarea sa nepublicată „Despre pogorârea Duhului Sfânt împotriva latinilor", studiată de K. Liakouras, el justifică deviația dogmatică a lui Augustin ca simptom în contextul luptelor teologice, care nu au întotdeauna precizie dogmatică.

„Iar în ceea ce privește spusele lui Augustin despre Duhul Sfânt, spun să nu explic aceste lucruri dogmatic, ci să le explic fie ca un om care se străduiește, fie ca ceva folositor pentru timpul prezent" (II, 33,6).

Este clar că Niles, aparent conștient de atitudinea tolerantă a lui Photius față de Augustin, îl urmează. El îl recunoaște pe Augustin drept „învățătorul Bisericii" și, în ceea ce privește filioque, exprimă suspiciunea că acestea sunt falsuri, că nu au fost scrise de el, lucru care, spune el, se întâmpla adesea cu alți teologi.

„Acestea sunt lucrurile autentice ale acelui intelect și limbaj și sunt întotdeauna convins de ele" (II, 33,1. Vezi și II 9).

Această poziție a lui Nile Cabasilas, în general strictă față de eretici, este înțeleasă, credem noi, din încercarea sa de a elimina de la latinii timpului său argumentul conform căruia filioque este susținut de marea autoritate Augustin. Astfel, el a răspuns și argumentului lor că al Cincilea Sinod Ecumenic îl menționează pe Augustin printre marii Părinți (ACO IV1, p. 37).

Puțin mai târziu, critica s-a adâncit. În opera sa antitomistă, Callistos Angelikoudis din Meleniki (sfârșitul secolului al XIV-lea) a fost primul care a subliniat consecințele identificării de către Augustin a esenței și ipostasului în Summa contra Gentiles a lui Toma de Aquino. Callistos a studiat și a răsturnat interpretările lui Augustin, arătând impasul teologic și eroarea lor, privind distincția persoanelor divine și emanația Duhului Sfânt ca iubire a Tatălui și a Fiului, deoarece Augustin identifică iubirea ca o energie cu Esența Divină (vezi Styl. G. Papadopoulos, Întâlnirea Ortodoxiei și a Teologiei Scholastice..., Tesalonic 1970, pp. 104-108, 162-171).

Aproape aceeași opinie ca și cea a lui Niles Cabasilas a fost exprimată în secolul următor de Sfântul Marcu Eugenianul († 1445). El a negat dezbaterilor săi latini că Augustin susținea filioque-ul, caracterizând textele relevante drept false, „corupte", „paragrafate" (Confesiunea Dreptei Credințe 2: L. Petit în PO 17, p. 300).

În perioada otomană, mulți scriitori teologici au făcut referire la pasaje ale lui Augustin (Manuel Corinth († p. 155), Meletius Pigas († 1601), Vincent Damodos († 1752) etc.), deși au respins teoria sa despre emanația Duhului Sfânt și de la Fiul. Teologi pro-occidentali, precum Maximus Margounios († 1602), l-au onorat și l-au referit în mod special pe Augustin. Acesta a încercat să împace filioque-ul cu emanația existențial-edică a Duhului numai de la Tatăl. El a repetat principiter a patre (= originar de la Tatăl) al lui Augustin, dar în cele din urmă Duhul își are și ipostasul de la Fiul (G. Fedalto).

Cel mai mare teolog neptic după Grigore Palama, Sfântul Nicodim de Muntele Athos, care știa că Maxim Planoudis a tradus Despre Treime (probabil fără să o fi citit) și care a publicat doar lucrarea însoțitoare a lui Augustin, Soliloquia, vorbește de laudă despre Augustin: „Un mare învățător (= Augustin) și un teolog ilustru al Bisericii lui Hristos a fost revelat" (Epitiomi ek ton profetanaktodaditikon Psalmon, Constantinopol 1799, p. 136). De asemenea, îi atribuie aici adjectivele „divin și sfânt".

Mai important, Augustin este menționat pentru prima dată în Sinaxarul Bisericii Ortodoxe de Răsărit (15 iunie) și acest lucru este făcut de Nicodim Athonitul, chiar la sfârșitul secolului al XVIII-lea, deși Sinaxarul său despre cele douăsprezece luni ale anului a fost publicat abia în 1819. Acolo, Augustin este numit „sfânt", „divin", „sfânt" și „binecuvântat", Nicodim având încredere în opinia lui Dositei al

Ierusalimului, în timp ce în nota de subsol încearcă să explice că abaterile doctrinare din operele lui Augustin se datorează falsificării de către eretici: „au fost insuflate de eretici”. Prin urmare, spune el, „orientalii ortodocși nu acceptă aceste lucruri pur și simplu și așa cum se întâmplă, ci ca fiind cele care sunt de acord cu slava comună a Bisericii Catolice” (p. 207). Nu știm care ar fi fost opinia lui Nicodim dacă abaterile nu ar fi fost atribuite adulterării și dacă ar fi studiat marile opere ale lui Augustin. Totuși, firea sa, ca și a altora, este evidentă, astfel încât „marele învățător și teolog” (așa cum îl consideră el) Augustin nu ar trebui lipsit de onorurile unui om sfânt.

Augustin este caracterizat în mod clar ca sfânt și de Eugenios Voulgaris († 1808), care a scris Viața sa: „Duhul Sfânt a părintelui nostru Augustin printre sfinți…” (Codexul Muntelui Athos 6029, nr. 21. Panteleimon 522). Pe Muntele Athos au fost scrise două dintre cele trei slujbe dedicate Sfântului Augustin: de Iacob de Neaskeitios (secolul al XIX-lea) și Gherasimos de Micragiana (secolul al XX-lea).

Toate acestea, și în special absența lui Augustin din vechea Sinaxară, exprimă ezitarea Bisericii în ceea ce privește cinstirea acestui mare scriitor teologic ca sfânt. Poziția Sfântului Fotie este realistă, dar fie nu a fost luată în seamă, fie (mai probabil) nu a satisfăcut. Motivul pentru care nu a satisfăcut constă, printre altele, în faptul că viziunea sa deosebit de eretică asupra emanației Duhului Sfânt a fost declarată dogmă a Bisericii Apusene. Viziunea eretică nu se limita la un cerc restrâns, ci era răspândită în întreaga lume. În Orient, luând în considerare toate aspectele, avem un fenomen paralel în persoana lui Teodor de Mopsuestia († 428). El a pus bazele nestorianismului, dar cât a trăit nu s-a opus Bisericii și a murit în sânul ei (așa cum a făcut Augustin). Totuși, deoarece opiniile sale cristologice eronate au fost promovate ca dogmă de credință de către antiohieni și mai ales de Nestorie, Biserica a trebuit să-l condamne oficial pe Teodor de Mopsuestia, pentru a-i proteja, desigur, pe credincioși de erezie. Biserica a menținut și menține o atitudine diferită, mai îngăduitoare și tolerantă, față de Sfântul Augustin. Evident, pentru că, fiind în general necunoscut în Orient, Augustin, în primul rând, nu credea că plenitudinea acesteia ar fi pusă în pericol de abaterile sale și, în al doilea rând, pentru că a evaluat foarte pozitiv faptul că creștinismul occidental a fost și este hrănit de opera sa constructivă și teologică multifațetată. De asemenea, nu s-a oprit prea mult asupra altor abateri teologice în operele sale.

Proiectele

Augustin a fost un scriitor prolific, cel mai mare al Occidentului, aproape un geniu, deși doar 4-5 dintre lucrările sale au mai multe pagini. Textele sale demonstrează spiritul său creativ și impetuos și exprimă un sentimentalism intens, devenind în același timp excesiv de polemic. Discursul lui Augustin este de obicei viu, extrem de personal și adesea confesional-rugăcios. Datorită temperamentului și înclinației sale literare, își exprimă cu ușurință și pasiune angoasele interioare, bucuriile și dezamăgirile, speranțele și eșecurile. Acestea sunt uneori fabricate, în timp ce repetițiile sunt frecvente, iar limbajul său nu este uniform. În organizarea operelor sale, nu are o structură solidă și nu rareori verbositatea acoperă slăbiciunea teologică. Cu toate acestea, Augustin a fost și este citit cu aviditate, în special lucrările sale autobiografice, în primul rând Confesiunile (Confesiunile).

Motivele dificultății de a-l înțelege pe Augustin

Volumul mare al scrierilor sale și gama de subiecte despre care a scris.

Cunoașterea și asimilarea progresivă, dar întotdeauna incompletă, a Tradiției Bisericii.

În ciuda fidelității pe care o mărturisește Bisericii, el încearcă adesea analize teologic incompatibile cu Tradiția și dogmatic periculoase sau răuvoitoare.

Incapacitatea sa de a urma teologia foarte avansată a Bisericii Răsăritene, în special a Părinților Capadocieni.

Dezvoltarea periodică a gândirii și filosofiei sale teologice are ca rezultat absența unei structuri unificate a teologiei sale. Mijloacele sale de exprimare sunt extrem de variate, iar limbajul său este uneori literar, confesional și spontan, alteori strict teologic și alteori filosofic scolastic.

Foarte des în operele sale, nici măcar cele autobiografico-confesionale, cele teologice din discursul filosofic, conceptele filosofice din învățătura Bisericii, nu sunt clar distinse.